ԱՐԵՒԱԾ

7 ՏԱՐԻ Թ. 214 — ՀԱՆԴԻՒՍ ԵԱՖԱԹԱԿԱՆ — 27 ՕԳՈՍՏՈՍ 1863

Ինչ որ խմբագրութեան և Տնօրէնութեան կը վերաբերի պէտք է ուղղել առ ԱՐՐԱՀԱՄ Գ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ Մահմուտ փաշայի տակը Սուլթան Համամիի վերի քով Փոթոկրա ֆի խանութը: — Անվճարնա մակ կամ ծրար կը մերժուի:

Օրագիրը ամեն շաբթու երեքշաբթի օրերը կը հրատարակվի:

Տին տարեկան 120 ղուրուշ արծաթ. — վեցամեայ 70. — եռամեայ 40. — մէկ թիւը 4 ղուռուշ. դուրս խրկուած Օրագրոց Ճամբու ծախքը ընդունողին վրայ է. — Ծանուցման տողը 1 ղուռուշ:

ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ԿԸՆԴՈՒՆԿԻՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ Օրագրոյս գրասենեակը, ՄԼԾ—Նոր — խանի վերի դուռը թիւ 2:

ՋՄՒՌՆԻԱՅ Տէարց Աւետիքեան եղբարց վաճառատունը և ԾԱՂԻԿ Հանդէսին գրասենեակը: ՏՐԱՊԻԶՈՆ՝ — Խաչատուր աղա Էլմասեանի գրասենեակը: ԹՒՐԻՒՏԱՂ Յարութիւն աղա Պ. Ճամճեան: ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ Պ. Մ. Յակոբ աղա Նազարէթեան:

Ա.ր.ժ.անայարդ խմբագիր:

Հետեւեալ երկտող ոտանաւորին ձեր աղգօգուտ Մեզու հանդիսի հիւրասէր էջերուն մէջ տեղի չնորհել հաճեցէք:

ՋՈՒԼԱԿ ՀԱՅՈՑԱՆԻ:

Ինչո՛ւ այդպէս դու, ո՛հ անփառունակ,
Թաղուած ես ի խոր փոշիներուն տակ,
Եւ ի մէջ այդքան յաւոյ վշտալիր,
Ընկղմած, նիրհես երկար ժամանակ:

Զրկեալ, ա՜հ, երբեք չես տեսներ զարև,
Ոչ ի գիշերին լուսինն ի վերեւ,
Ոչ եւ քաղցրասիրդ հողմերու հնչիւն:
Զեն աղդեր խակի քո ականջներուն:

Հնչէ՛ իմ ջուլհակ, թէպէտ եւ կախ կախ,
Թող առնուն յաւերդ գինչ ստուեր ի փախ,
Պատմէ ինձ վէրքերդ, մի աներ տնազ,
Ո՞վ գքեզ արար ատրուկ եւ նիհազ:

Գիտեմ, թէ որչափ դառըն կը լինին:
Որչափ դժուարին, վիշտեր թշուառին:
Եւ դու թշուառ ես ջուլհակ բեկբեկած,
Թշուառ, եւ թելերդ կախուած խնարհած,

Երկի՛նք քեզ բաժին հանեց ու վճիռ,
Թշուառութիւն իսկ քո ճակատագիր,
Իբրեւ Հայ եւ դու հետ ամեն Հային,
Դառնութեանն մէջը խմած ու լեցին:

Քեզ հայրենեաց գերի՛ ի մէջ գերդ վա-
ռած,
Հրճուէին յաւէտ սիրտեր Հայկազանց,
Քեզ երիտասարդք պատանիք ուրախ,
Խմէին գինին կենաց իրերաց:

Բաւական է, ո՛հ, այլեւս տարիներ,
Հեծես ու կոծես յաւօք ի խորեր,
Բաւ, մոռնալով ի մէջ լռութեան,
Մի թողուր փոտին թրծուն քո թելեր:

Հնչէ ժողովէ հայրենեաց որդիք,
Որք վտարանդի գլուխ բաց բոլիկ,
Թշնամեաց ձեռաց գերի արտալած:
Են յամեն ուրեք տարածուած ցրուած:

—Այլ ես չեմ քեզնից հեռանար անքաո
Թէ ոչ քո առիս լսեմ ձայն զուարթ,
Եւ ահա բարբառ կարծես վիհերէն
Հառաչ ի յականջս լռեցյն ահեն:

« Ես կ'հնչէի երբ բարձր ի գլուխ,
Այրարատ պանծալը թագիս լուսաշող,
Երբոր աղատ էր Հայաստան աշխարհ,
Աղատ յամենայն ցաւոց վշտահար:

Ես կ'հնչէի երբ Արտաշէս մեծ,
Այն աշխարհակալ արքային ահնկեց,
Նստեալ իւր ի կառս գինչ արծուի ահեղ,
Մինչ ի Թրակիա խոյանային շքեղ:

Ըրոյ վաստքերը ծովուն կոհակներ,
Թևերուն վերայ բարձած ՚ի յերեր,
Գոչէին հետ ինձ ՚ի ձայն ահաւոր,
« Կեցցէ Արտաշէս Հայոց թագաւոր : »

Ես կ՚հնչէի երբ միւս Արտաշէս,
Կատարեր չքով Սաթինկայ Հանդէս,
Ա՛զատ . . . եւ ինձմով յինծայր ողջ պալատ,
Ա՛հ . . . այժմ գարձեր անչէն անտպատ :

Եւ այն բարձրագէտ մեծ պատգամներ,
Ուր տեղ բազմայ ես ՚կերդեի զսէր,
Արդ կան ՚ի կործան այն վեմ քարինք,
Հան գերեր իւր ըոյն ազատեան ու ոգնիկ :

Ես կ՚հնչէի երբ Արքայն Տրդատ,
Սուր գէն ՚ի ձեռին եղաներ ՚ի մարտ,
Ա՛յն որոյ յաոնելն սար, ձոր եւ բլրակ,
Պիշ պիշ հայէին հսկային հասակ :

Ա՛յն որ զԳեղամիերն գաղանն ահագին :
Սատակեց սրովը գինչ ուշ ՚ի մորթին,
Եւ յաղթական իւր կանգնեց գրօշակ,
Հայոց թշնամեաց սիրտ եւ նչաւակ :

Ես կ՚հնչէի երբոր քաջ Մուշեղ,
Հեծած ոսկեսար ճերմակ իւր ահեղ,
Կռուէն կ՚դառնայր յաղթական կառքով,
Ցիւր սլաք ճակտին քրտինք սրբելով :

Ես կ՚հնչէի երբ արին Սմբատ,
Բռնած հրաշէկ շամբուրն երկաթ,
Կ՚գոռար սրտի՝ գառող Մհերեան
Պատկեր գքո մահատուէր ճակատ :

Խրախոյս էի ես ՚ի մէջ Արտազան,
Երբ կարմիր վարդան ՚ի տէգ եւ դաշյան :
Իւր նիզակակից համարձակ անահ,
Հետ Պարսկին կռուէր ՚ի կեանս եւ ՚ի մահ :

Երբ անհետացան այս ամեն քաջեր,
Եւ Հայաստան իակ եղեւ ո՛հ աւեր,
Յայնժամ ես մնայ ապաշաւք անխաւք,
Ա՛յս բազմադարեան մոխիրներուն տակ :

Գնա դու գնա շատ են իմ լացեր,
Եւ դեռ թող ողբան զիս բանաստեղծներ,
Մինչ գայ ժամանակ բերէ իմ օրեր,
Ուր ես վերստին դլուխս կառնեմ վեր :

Ա՛րամ Ըժեշկեան

Ա՛ղէքս Ա. Վ. Վարագայ :

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԿՐԱԿ

(Շարունակութիւն, տե՛ս էջ 213)

Խեղճ ժողովուրդը երբ կը տեսնէ թէ ձայն չունի, և ազգին մէջ գինքը այն անատնելի վիճակէն ազատող մը չունի . . . իբրև վերջին փորձ, ազատութեան համար կրօնափոխութեան կը դիմէ. մինչև երբ . . . դեռ ազգը աս անփրաներուն ձեռքէն բզիկ բզիկ պիտի ըլլայ. և դեռ ժամանակը չ՚եկած որ գրկելոց աղաղակը լսուի :

Անցեալ տարի եղան մէկ քանի ազգասէր Հայեր՝ առանց դուրսերու ազգայնոց վիճակը գիտնալու, Բ. Դռնէն հրամանագիրներ ՚Հանել տուին իբրև կրօնափոխութեան առաջքն առնելու մեծ միջոց մը, եւ գրկեցին կուսակալներուն որ կրօնափոխութեան դիմող Հայ մը իր ամէն առեներուն հատուցած տուրքին բանակութեամբը Հանդերձ երթայ, եթէ ազգէն բաժնուելու միտք ունի նէ :

Մենք անոնց Հանքին բարեմտութեամբ եղած ըլլալը գիտնալով կը գովենք զ. բայց դբսեցւոց վիճակին նայելով՝ ասի՚ան բանը բնել էր, որ բանը որ իրենք չ՚էին ուզեր - այսինքն ըսել թէ Զորպաճինի, մինչև հիմայ առանց հրամանի գողութիւն կ՚ընեին, ահա մենք ձեզի համար հրաման առինք . ուզածնուդ չափ ժողովուրդը կողոպտեցէք սրձակ համարձակ :

Խօսքս ծանր չ՚երևնալու համար՝ համառօտիւ մը պարզենք մեր խեղճ ազգայնոց յաւալի վիճակը :

Դուրս քաղաքները երթևեկութիւն ընելով ազգայնոց վիճակին լաւ տեղեկացող ամէն Հայ գիտէ թէ Տէրութեան տուրքի անուղղակի ինչ չափազանց տակներ կը ժողվեն . ազբատները մերկացնելով իրենց քահանները պարարելու : Մինչև առաջին թանզիմաթի տակինը Տէրութեան տուրքերուն Հաւաքուելն սահման չկար . քաղաքի մը կամ գիւղի մը չօրպաճին՝ եթէ մէկուն սրդոզած ըլլար նէ, մէկ ամսուան մէջ չորս կամ Հինգ անգամ տուրքը կ՚առնէր բռնութեամբ ուզածին չափ . Չարչարող և վնասող չկար :

Տրոց Հաւաքիչը՝ որ այն ինքնակոչ և անխիղճ չօրպաճիներուն կոյր գործիքն էր, անոնց Հրամանատը ամէն կիրակի առաւօտ Հետը մէկքանի զապթիէ առած եկեղեցիին դուռը կ՚ըսպասեր . և եկեղեցիէն ելլողը բանտը

կըզգուեր անոր տուրքերու համար գոյ
իբրև վարձ իր ըրած ազօթքին : Այս՝ վա
ընթացքը այնչափ երկար տեւեն չարունակեց
որ խեղճ ժողովուրդը ինչ ընելը չէր գիտեր ,
եթէ եկեղեցի չերթար , հոգեւոր մխիթա
րութիւններէն պիտի զրկուէր , իսկ եթէ
երթար , անկրաւ տեղը կիրակի օրով բան
տին մէջ պիտի ճգնէր , բողոքել բոլորովին
անհնարին էր : քանզի ազգային մէջ իր
վիճակը աւելի գէշ ըլլալու սպառնալիքը սպա
կաս չէր : Այնատենը պարզ հասարակութիւնը
այնպէս կը կարծէր որ Տէրութեան կամքն
ու պահանջը առանկ է , խեղճը չէր գիտեր
թէ բարեգութ կայսեր արգար կամքը՝ ի
րաքանչիւր ումեքէ իր կարողութեանը չափ
բան պահանջել էր :

Այսանք ընտիները քրիստոնեայ իշխաններ
էին , Զատկի և Ծնունդի առտու . եկեղե
ցիէն դուրս ելլողը տուրքի անուանով բանտը
զրկելնուն ալ ականատես եղած ենք . ինչ որ
օտարներէն չէինք սպասեր , մեր քրիստոնե
եայ ազգակիցներուն ձեռօք մեր հայրերը կը
րած են : Զոզ այս միջոցներուն եղած ամէն
անիրաւութիւնն ու բարբարոսութիւնը . . .
որոնց տխուր յիշատակը աւելի գթառատ
սիրտերը թրտմութեամբ պիտի լեցունէ :

Այսի այնպիսի խառար գար մըն էր , որ
իրաքանչիւր քաղաքի , կամ գիւղի մէջ կարգ
մը անգութ և անխիղճ Հայեր . խեղճ հա
րստահարելոց երեսներուն արտասուախառն
քրտանց արդիւնքներովը կը հարստանային
և կը հեշտանային . . . : խեղճ տառապելոց
դառն աղաղակները մինչև երկինք կը բարձ
րանային , բայց երկրի վրայ լսողն ոչ էր :
Այն ժամանակի առաջնորդք այն անգութ
հարստահարիչներուն չողոքորթութիւն ը
նել սովորած էին յանուն փառասիրութեան ,
որոյ փոխարէն ալ այն անգութ հարստահա
րիչք իրենց կողմէն ամէն կերպ շողոքորթու
թիւն չէին զլանար , այսպէսով երկու աննման
բռնաւորք Տէրութեան ու ժողովուրդին մէջ
տեղը կայնած խեղճ հասարակութիւնը կը
կողոպտէին և կը հարստահարէին անխնայ . . :

Հասարակութենէն ժողված տէրու
թեան տուրքը այն աստիճան անսահման էր ,
որ զանազան անուններով տուրք կը պահան
ջէին . առտուն կանուխ ելլող ջրպաձէն ա
նոն մը կը դնէր , որով խեղճ ժողովուրդը
կը կողոպտէր :

Ժամանակին եկաւ լուսցաւ , հարստահա

րելոց ողաղակը լսող Բարձրեալը Պօլսեցի
Պետրոսեան Պօղոս վարդապետ անուն առաջ
նորդ մը հանեց , որ թէև ասի ալ ուրիշ տե
սակ մտաբերանց անձնատուր եղած մէկ մի
եր , բայց իւր ազքատասէր բնաւորութեամբը
ամէն ջանք իգործ դրաւ , տքնեցաւ և աշխա
տեցաւ . մինչև որ տառապեալ ժողովրդոց զա
ղէն և ազիողորմ աղաղակները Օսմանեան հը
զօր և առատագութ կայսեր ականջը հասուց
ինչ և իցէ գժուարէն միջոցներով . . . :

Այնուհետև ժողովրդեան հասուցանե
լիք Այբօնական տուրքերը Տէրութեան հը
րամանաւ իւրաքանչիւր ուրուք կարողու
թեանը համեմատ որոշուելով սահմանի մը
տակ դրուեցաւ . բայց ասով ալ գարձեալ ժո
ղովուրդը չկրցաւ ազատութիւն գտանել այն
վատերուն ձեռքին . քանզի այն ինքնակոչ
կենդանիները գարձեալ իրենց քսակները
պարարելու հնարը գտան : Անոնք՝ Տէրու
թեան կողմին տարեկան 60,000 զրչ յատկա
ցած քաղաքէ մը սկսան 120,000 կամ 150,000
զրչ ժողվել՝ այսինքն որոշեալ 50 զրչ տարե
կան տուրք պարտք ունեցողէն սկսան 120 ի
պահանջել՝ սա պատճառանքն յառաջ բերելով
թէ Այբօնական տուրք հատուցանելու ան
կարող եղող անձանց տեղ պէտք է դուք հա
տուցանէք , ին , և սա կը պահանջէին գէշնե
ին անուանով . քանի որ Տէրութիւնը կարող
անձանցմէ կը պահանջէր :

Շարունակելի

Հետևեալը բարեկամի մը խնդրանօք կը
հրատարակենք :

Պատանի մը՝ որ գեռ բարոյապէս՝ երիտա
սարդութեան քայլը առած չէ , իւր փթիթ
խելքին հետ կռկռի տղայական ծարաւը լե
ցընելու համար անտեղի պատարագիներ ը
նել :

Այսպիսի պատանիներ , թէև քիչ են՝ աշ
գիս մէջ , բայց կան ոմանք՝ որ խմբագրու
թեան ծանր պաշտօնն վրանին առած են .
երբեմն կը ցնորին , երբեմն կը պղտորեն մարդ
կային միաքը , երբեմն կը խայթեն, կրվիրաւո
րեն . բայց անթոյն , և ակռանին տակը : գո
վեստի արժանի կ՚ըլլային այն Հայ պատանի
ները՝ եթէ նախ գոնէ փիլիսոփայական սկզբ
բանց մէջ մտած , ըստ բաւականին ճաշակ
առած , կամ աւելի շիտակը քիչ մը հոտոտե
լէն վերջը՝ փաստաբան ձևանային . գժբաղ
դաբար լեզուներին անտանձ՝ բայց ոչ տրամա

բան . դաշափարնին ընդարձակ, բայց անջըրպետական . մնքերնին իբրև մշակեալ՝ բայց գործ ք չը տեսած :

Զգենք սա երկարաբանութիւնը . քանզի խօսքս Պ . փափազեան ուսումնասիրած անձին վրայ ըլլալով՝ անոր տաղանդը ամենուս ալ յայտնի է :

Այս մեծիմաստ Պարոնը՝ կարծես իբր խմբագրութեամբը որ դեռ նոր . . . . և իբր տկար իմաստովը ազգին բերանն ալ չը կըրնար կոչուիլ, կը յանդգնի փառաւորապէս շըրջիլ Ս.Գայեան վարչութեան բազուկներուն վրայ . չը քաշուիր ծանր դիտողութիւններ թափել իր կաշառեալ սրտէն . իբր թէ « Պալատու և Քարակէօմիւրկի միութիւնը բռնութեամբ եղած է . և ասիկայ ալ » կ'ըսէ դարձեալ խմբագիրը «ընդդէմ բնութեան միութիւն մ'է . և տևական ալ չը կրնար ըլլալ » . (տես Ժամանակ թիւ 17), ինքը կը գտնէ, կը փառաբանէ, և ամենապաղ գուշակութիւն մ'ալ կ'ընէ : Ներէ ինծի որ պիտի հարցնեմ քեզի Պ . փափազեան, ե՞րբ ըլլայ նէ՝ կ'պատասխանես . ինչպէս կրնաս բացատրել « ընդդէմ բնութեան » ըսած խօսքդ . սա կէտին վրայօք շատ խօսիլ չ'եմ ուզեր . աւելի հանճարեղներուն դատողութեանը կը յանձնեմ :

Դարձեալ նոյն յօդուածին մէջ կը կրկնէ . « Սալմաթօմիւրքի թաղը երկուքին մէջ տեղը ըլլալով , որու հետ միանալը հաստատէին՝ անհնար եղաւ ». գրածը թէև հայերէնչէ . ըսել կուզէ թէ՝ ո՛չ Քարակէօմիւրկի և ո՛չ Պալատու հետ առանձին միութիւն չը պիտի կազմէ . կ'աղաչեմ նորէ՛ ինծի դարձեալ . քանզի պիտի ըսեմ, թէ սա ըրած խօսքերդդ ուշադրութիւն չ'ընդիր, թէ փաստաբանութիւնդ տկար է . յօդուածիդ մէջը կը կրկնես « թէ Պալատ կ'ուզէ և Քարակէօմիւրկ անկէ կը փախչի », կարծեմ առջի գրած խօսքերդդ կը հակասի որ միութիւնը Սալմաթօմիւրքի մեծագոյն մասին պահանջմանը եղած է . և հեռատես մը կրնայ դուշակել թէ , եթէ չը գործադրուէր այս միութեան ղէնը՝ խուսափութիւնը յաւերժական պիտի ըլլար :

Կարծեմ առաջին քաղաքականութեան ատեն ներկայ կիլը իբրև քննիչ . որ դեռ միութեան ձայն չը կար , ուր Սալմաթօմիւրքցիք բազմութիւն քաղելու տուին Պալատու թաղին :

Վերջապէս չը հարցնելով քեզի . անհիմն գաղափարիդ այժ պիտի տամ՝ բայց ճշմարտութիւնը բացատրելով , Պալատ իր կողմէն և ոչ ակնկալութիւն ունի . Քարակէօմիւրկը նմանապէս . իսկ կեդրոնացեալ տեղը՝ որ Սալմաթօմիւրքն է՝ և երկու թաղին ճշմարիտ խնամատարը , մինչ ցարդ Աստուծոյ նիւթական տանց հետ խառնված , ոմանք Պալատու էկեղեցին կը փախչէին . իսկ ոմանք Քարակէօմիւրկի : այս խառնութիւնը աղէկ հետևանք կ'ունենար եթէ յարատևէր . կարծեմ ոչ . ուրեմն մի միայն դարմանը միութիւնն էր որ կազմուեցաւ :

« — Բռնութեամբ է եղեր քուէարկութիւնը » — կ'ըսես . ճշմարիտը կը խոստովանիմ, որ բառերուդ անհունութեան մէջը մտնելով զիս կորնգուցի . վասն որոյ խոհեմութիւն կը սեպեմ դուռ չը փնտռել . հապա եթէ կենամ նէ , հաւանական է որ կը խրկդուիմ :

Վասնորոյ դուրս կ'ելլեմ , Պ . ըսէ հիմա ձայնս , մարդ մը կրնայ ստիպուիլ որ անմիջապէս քուէ տայ, լուսաւորեալ դարը չմոռնիլը : Ողջամիտ անդամ մը չ'պիտի չեզրէ կամ նեռէ զինքը անդնդոց մէջ ուր փոթորիկներ կան :

Եթէ կրնայ ստիպուիլ . ընդհ՞ր ոմանք դուրսը մնացին . . . բռնութիւնը՝ եթէ Պալատու նախկին թաղական խորհրդականներէն կազմուած էր , անոնք ազգասիրաբար . հրաժարուեր էին ազգային բարօրութեանը համար , որոնցմէ շատերը քըւէ ալ վերջը չ'վատկեցան և ոչ զղջացեր են :

Եթէ վարչութեան այցելուներն էին , ամբողջ բազմութիւնը գիտէ որ դեռ քուէտուիլը գոց էր , և քուէատուք յօժարակամ խումբ խումբ կ'դիմէին որ և մեծապատիւ Բարունակ Պէյն ալ միաբարուելով ազգու ատենապետութիւն մ'ըրաւ սիրոյ և իրաւանց վրայօք ու Սրբազան տեղապահին հետ մեկնեցան :

Հա՛ , բռնութիւնը հաստատակութիւնն է եղեր որ իրեն իրաւունքը չ'յարշատակել տալու համար միութեան կը դիմէք : Այս քուէարկութեանը բացարձակն էր որ ինը հոգի ընտրուեցաւ , հապա երկրորդ ատեն որ է հինգշաբթի օգոստոս «15» ընտրողական ժողովոյ Անդամներէն լ զատ ուրիշ մարդ մ'ալ չ'կար և հաստատակութիւնը իր գործը ճգած գառնուկի պէս կ'վազէը . չըսենք երկրորդին քուէն , որ քան զառաջինը բազմաթիւ էր , Այս ալ քուէն գործութիւն

եր : « Այո՛ բուն զօրութիւն սա էր , քանզի բռնաւորներուն ձեռքէն փախչելով իրրև պարման փրկութեան — Յ՛դիմէին միութեան գիրկը » : Պ . փափազեան , աւելի ապէկ կըլլայ եթէ Ովկիանոսները չմտնես լսդալու , ուր Յոնահակերը ձիներ կ՛գտուին :

* * *

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մեր նախորդ թուով իրրեւ իդիմաց հասարակութեան իմաց տուեր էինք որ նոր ընտիր կրօնական երեսփոխանաց մէկ քանին օտար տէրութեան հպատակ են եղեր , եթէ այնպէս է , պարզապէս Սահմանադրութեան դէմ է : Մենք կըսպասէինք որ Սահմանադրութեան Գործադիր յանձնաժողովը պիտի փութայ ուղղել . . . որպէս զի յեռելին չար քան զառաջինն չըլլայ . սակայն ընդհակառակը մինչեւ ցարդ լռութիւն պահուած ըլլալով՝ հասարակութիւնը աւելի թախանձել սկսած է մեզ . . . լսելով թէ Ընտրուածներուն մէջ այնպիսի անձ կայ , որ ոչ միայն օտար տէրութեան հպատակ է , այլ դատաստանի տակ ինկած եւ դեռ չվերջացած ըլլալուն համար չէր կրնար քուէ տալ եւ քուէ ընդունիլ . քանզի Սահմանադրութիւնը կըսէ , « Բայց պէտք է որ ընտրելիք՝ դատաստը պաշտօն չունենան . . . եւ որ եւ է դատաստանի տակ չգտնուին » : Յօդ . 63 : Գործ՝ ընտրելի են Ազգին այն ամէն անհատները , որոնք երեսուն տարին լրացուցած ըլլալով , Օսմանեան հպատակ , Տէրութեան օրինացը տեղեակ , եւ տպգային գործոյ հմուտ են » Յօդ . 68 : Եւ դարձեալ , Պատրիարք ընտրուելու անձը՝ ընդհանուր Ազգին վստահութեանն ու յարգանացն արժանի ըլլալու համար . . . միանգամայն Տէրութեան կատարեալ վստահութեանն արժանաւոր , եւ գոնէ իր հօրմէն սկսեալ՝ Օսմանեան հպատակ , եւ երեսունը հինգ տարին լրացուցած ըլլայ » : Յօդ . 1 :

Սահմանադրութիւնը մեզի կը տրվեցնէ որ Պատրիարք ընտրուելու անձը՝ թէ Տէրութեան եւ թէ ընդհանուր Ազգին վստահութեանն ու յարգանաց արժանաւոր , եւ միանգամայն Օսմանեան հպատակ ըլլայ . նոյնպէս երեսփոխան ընտրուելիք անձը՝ Օսմանեան հպատակ , եւ որ եւ է գատաստանի տակ չգտնուող մէկը ըլլայ :

Կրօնական երեսփոխանաց մէջ ոչ միայն օտար տէրութեան հպատակ եղող անձ կայ , այլ մինչեւ անգամ դատաստանի տակ ինկած ու դեռ դատը չվերջացած անձ կայ : Կըսուի որ՝ եթէ ան կէտին նկատմամբ այժմ լռութիւն պահուի նէ , ապագային մէջ առանց ընտրուելու պիտի չպատասխանուի . . . : Սկզբնական օրէնքը՝ Գործադիր յանձնաժողովին մեծապատիւ անդամներէն մէկուն հարցուցեր է որ՝ մինչեւ համար լռութիւն կը պահուի այն մէկ քանի կրօնական ներընտիր երեսփոխանաց նկատմամբ որ օտար տէրութեան հպատակ են , եւ որոնց դէմ ժողովուրդը բողոք ունի ըսած Սահմանադրութեան : Յիշեալ մեծապատիւ անդամը ըսեր է որ՝ « Տէրութեան հպատակ ըլլալու եւ չըլլալու խնդիրը միայն աշխարհական երեսփոխանաց համար է , եւ ոչ կրօնական » :

Մենք կը հարցունենք այն մեծապատիւ անդամին թէ մինչեւ տասնակ պիտի ըլլայ . ասոր մէջ ի՞նչ նշանակութիւն կայ , եթէ կայ իսկապէս մը , եւ ապագային մէջ կրօնական երեսփոխանի մը օտար տէրութեան հպատակ ըլլալէն Ազգին վնաս չըլլար , աղէկ չըլլար որ՝ Գործադիր Յանձնաժողովը սա կէտը դրութեամբ մը բացատրէ եւ հրատարակէ , որպէս զի ժողովրդեան վախնատ կասկածը փարատի եւ միանգամայն մէջ տեղէն չբունչը . . . վերնայ :

Ըստ մեզ՝ սա նպատակամ երեսփոխանութիւնը , որ ապագային մարմնոյն տանջը կամ գեկը ձեռքը առած Ազգին ու Տէրութեան մէջ տեղը պիտի կայնի եւ Բ . Դրան հետ անմիջական յարաբերութիւն պիտի ունենայ , քաղաքականութիւնը կը պահանջէ որ վանի կազմող մասերը՝ ամէնն ալ Օսմանեան հպատակ ըլլան : Ինչպէս որ Պատրիարք ըլլալու անձը՝ թէ եւ կրօնական մը , բայց Տէրութիւնը կը պահանջէ որ Օսմանեան հպատակ ըլլայ . ինչու ուրեմն Ազգին կողմանէ անմիջական յարաբերութիւն մը ունի Բ . Դրան հետ :

Այն երեսփոխանական վարչութիւնը , որ թէ կրօնականներէն եւ թէ աշխարհականներէն բաղկացած է , եւ որ ամէնը մէկէն ընդհանուր ժողովմը պիտի կազմեն , ինչու համար մէկ մասին օտար տէրութեան հպատակ ըլլալը ներելի ըլլայ , եւ մէկ մասին ոչ : մի թէ այն օտար տէրութեան հպատակ կրօնականը՝ նեղը ինկած ատեն , իր « Ազգ »

խաղէն պիտի չդիմէ կրօնական ըլլալուն համար։ Մինչեւ բաւական չէը մնը անցեալ տարուան փորձառութիւնը։ Աչխարհական երեսփոխանութենէ մը՝ եթէ օտար տէրութեան հպատակ ըլլար, ինչ ընաս որ Աղին պիտի դար, նոյն ընասը կամ դուցէ աւելին պիտի գայ օտար տէրութեան հպատակ եղող կրօնական երեսփոխանէ մըն ալ . . . ։

Մասիսի 600 և 602 թիւերուն մէջ՝ Նեռսէս Մեզպուրեանի նկատմամբ երկար յօդուածէ մը տեսանք՝ որ իբրև պատասխան մը գրուած ըլլալ կերեւնայ Մեզպուրեանի այն նամակին, որ Մեղուի 207 և 208 թիւերուն մէջ հրատարակուած էր։ Ըսենք որ այն յօդուածին պատասխանը տալ Մեզպուրեան Պ. Ներսէսին անկէ է ալ նէ, կը պարտաւորինք մէկ քանի խօսք ընել միայն երկու կէտի վրայ։

Ա. Մասիսի Աղդոյ խմբագիրը կըսէ "Ա-շակերտասիրաց ծնողքներէն ոմանք Տէրեան-Ներսէսին դէմ բարոյականութեան մասին բողոք ուղղեցին Թաղական խորհրդին, որ քննեց, ետ, իմացաւ, բայց խոհեմութիւն սեպեց անոյշ տեղը կապել"։

Եթէ Մասիսի ըսածը ճշմարիտ ըլլար, և թէ Թաղական խորհուրդը ատ մասին խոհեմութիւն ըրած ըլլար, ինչպէս կրնար այն Թուականէն երեք ամիս վերջը սա հետեւեալ վկայականը տալ և տարիու կէսի մօտ ալ դարձեալ դպրոցը անոր յանձնել։

Կողմնակցութիւն չունեցող Մասիսը կը հաճի՞ մտիկ ընել և դատել անկողմնապահ, ինչպէս որ իր պաշտօնին յատկութիւնն ըլլալու է։

ՕՐԻՆԱԿ ՎԿԱՅԱԳՐԻՆ

ՍԻՐՈՒՆ ԵՂԲԱՐՔ ՄԵՋՊՈՒՐԵԱՆ

Թաղական խորհուրդս արդի հասարակութեան ընդհակառակ ղգացմանցս իր ամեն և կատարեալ գոհունակութեան վկայութիւնը միացունելով, դպրոցիս բարոյական և ուսումնական յառաջադիմութեանը զգալի կերպով նպաստեհնուղ պատիւ մեծ կը համարի տալ ձեզ, որ իբրեն համար ձեր եղբայրական սիրոյն զոյգ ազգասիրական ոգինիդ, ազգիս առջին մեծ պատիւ և փառաւորագոյն պարծանքն է։

Խորհուրդս ձեզի հետ ծանօթանալու բերկրութենէ պատեհութիւն ունենալէն՝ ի վեր գոհունակութենն որ աւուր աւելցաւն ապացոյցները՝ թէ և յարատև եղած են ձեր կողմանէ, սակայն վերջին տարեկան քննութեան և Թատերական շքեղ հանդիսին վայելուչ կերպով կատարուիլը, որոնց առաջինը աւելի երիցագոյնիդ արդիւնքն է։ պարտաւորեցին զինքը ոչ միայն քանիւ ընորհակալութիւն յայտնել բաւական չհամարի, և այս վկայութիւնս ձեզ նուիրել։

Ձեր բարոյականութեանը վրայ եղած ապաւութիւնը հարկ չէ ողոր վարժարանացս երկու սեռի սանուց վրայ աչխատանքնիդ չարունակելու խնդիրը ընել, բայց սա միայն կը խնդրէ որ ձեր զգայուն սրտին վրայ չառնուք աղխասէր չարացող ոմանց անպեղի պատրաստութիւնները։ յիշելով որ անոնց ձգմարտութիւնը խախտելոյ չէ աղբեցութիւն լուծին, և ապիկ են միայն, որ հայրենասէր քաջերուն ոչ միայն նախատինք, այլ պարծանք միայն կը բերեն։

Ա. յուս զգացմամբ խորհուրդս կը մաղթէ ձեր երիտասարդ հասակին մէջ հասուն գըլխոցը վրայ այն ամէն օրհնութիւնները, զոր երկինք իբրև սրտակ առաքինութեան յատկացած է։

Գ.-Տփղ.-է դ.-ը.։ Կնէ.
1. Ապրիլ 1862 Թաղական խորհրդոյ։

Ե. Մասիսի Աղդոյ խմբագիրը Պ. Ն. Մեզպուրեանի դէմ զրկել չարժելու սկսած ատեն կերեւայ թէ իւր զրկելը կրնար տհմանին մէջ պահելով յանկարծ դուրս ցատքեր, մէկ քանի անձնաւ և միանգամայն հասարակ լեզուի տոմոր եղած բառեր ալ Մեղուին վրայ նետեր է, գուցէ այնպէս կարծելով որ դեռ հասարակութիւնը 1850 ին . . . խաղը կը խաղայ, և Մասիսի մէկ քանի անհիմն բառերէն կայր զկուրայն ազդուելով զՄասիս կը սիրէ՞ և զՄեղուն կատէ, ապա թէ ոչ՝ ըսածը ծիծաղելն ուրիշ արժէք չունի։ Մասիս, Մասիս, հասարակութիւնը 1863 ին մէջ կապրի կոր, դուն դեռ 1863 ին մէջ 1850 ի և կամ 1837ի գլուխդ կը գործածես, արմնցիր, ապրած դարդ ճանչցիր, ու զբեղ ճանչցիր, քանզի առանց ապացոյցի լոկ բառերը ինքնին քեզի ոչ կը նպաստեն և ոչ ալ պատիւ կը բերեն . . ։ Մեր Աղդոյ ընթերցողները տարակոյսի մէջ չձգելու համար՝ հոս յառաջ բերենք Պ. Մասիսին Մեղուի դէմ ըսած խօսքը, որ է այս ; «Բայց մեր լռութիւնը զանազան սխալ մեկնութեանց նիւթ չըլլալու համար՝ կը զինջնիք միանգամ ընդ միշտ սենսութիւն մը քնել՝

չէ թէ Մեղուի Միսիոնարական ցուրտ, անհամ և կցկտուր բարոյներուն, ամէն թիւերուն ու տողերուն մէջ գտնուած խոշոր հակասութիւններուն, և մանաւանդ այս պարագային մէջ ըրած բարբանջմունքներուն վրայ»։

Պ. Մասիսը այս խօսքերը ըսած է՝ անշուշտ հասարակութիւնը Մեղուին պաղեցունելու մտօք. բայց պէտք էր որ քիչ մ՚ալ ճշմարտանման փաստեր յառաջ բերեր խստութիւնն իր ըսածին. ապահէ ոչ՝ ինչ օգուտ, կը ցաւինք որ այդ բառերով չկրցաւ իր նպատակին հասնիլ, մանաւանդ որ իր յուսացածին կամ իր կարծակին հակառակն է . . . :

Մեղուն թէև Միսիոնարի հետ երբեմն յարաբերութիւն չունի, և ոչ ալ կրօնական թերթ մի է անի, որ Մասիսի ինգուիզիտորական առեւանէն վախնայ, և ոչ ալ Սպանիոյ ժողովրդեան մէջ օդ կրծծէ. բայց ենթադրենք որ՝ Մեղուն Միսիոնարական, կամ հերոմէական և կամ Մովսիսական ըլլար. Մասիսը ատ տեսակ բառեր արտասանելով կրնար իրաւունք ունենալ, ունենալ կարծելն անգամ անմտութիւն է, երբ առանց իրողութեան միայն չոր բառեր կարտասանէ։ Մասիսը կըսէ, Մեղուի ամէն Ե՛ւերուն մէջ գտնուած խոշոր հակասութիւնները, ևն, բայց կըսէ ու կանցնի, առանց ապացոյց մը կամ իրողութիւն մը յառաջ բերելու։ Մասիսի ատ ընթացքէն, որ նոր չէ, ուրիշ խմաստ մը չեղլեր, բայց միայն մինչև ցարդ լուսաւորեալ աշխարհի սահմանէն դուրս ապրիլ ու միանգամայն արդի հասարակութեան մտաւոր կարողութեանը վրայ նուազատ գաղափար մը ունենալ։ Այս կը խաւար աշխարհին ընթացքը որ միշտ ժողովուրդը բառերով խաբել կուզէր, և այսօր դեռ Սպանիոյ մէջ անանկ է. հոս յայտնի կը տեսնուի Մասիսի ու ողջամիտ հասարակութեան ընթացքներուն մէջ տեղը մեծ վիշ մը ըլլալը։ Որ ըսել է Մասիս կը վազէ անշուշտ անցած գացած տարիներուն եռանդն հանելու, և նոր ժողովուրդը կը յառաջադիմի աւելի լուսաւորեալ տարիներուն հանդիպելու։

Մասիս ազատ է իր ուզածը խօսելու. Մենք ոչ երբեք կը բարկանանք. Թող խօսի ինչ որ կրնայ ապացուցանել և տրամաբանել։ Բայց խօսելէն առաջ լաւ մը խորհիլ պարտաւոր է, քանզի կրնայ ըլլալ որ՝ իր սխալ և հակասութիւնն կարծած կէտերը տրամաբանութեան քով ուղիղ ևն եղած ըլլան իրօք. և իր ուղիղ, ևն կարծած կէտերն ալ սխալ ու հակասական եղած ըլլան։

Ուստի ոչ մենք և ոչ ալ ողջամիտ հասարակութիւնը բառերու վրայ արժէք չենք դներ, քանզի ան դարը անցած է. Թող Պ. Մասիս ուզածին չափ խոշոր խոշոր բառեր թափէ բայց Թող գիտնայ ալ որ անօգուտ է . . . :

Մեծարգոյ համբագիր Մեղու ազգօգուտ լրագրոյ։

Երկար ժամանակէ ի վեր Պանտրմայի մէջ հետաքրքրութեան արժանի խարի տեսարան մը բացուած էր, զոր մեք ցաւօք սրտի նկատելով, մանկական աչկապո՜ ըսուած խաղին նմանցուցած էինք. վայ անոր, որ կոյր զկուրայն խարխափելով իր հարստահարիչը ձեռք ձգել կը ջանայ, և թէ որ խոթագիտութիւնն օգնելով մանկութեան հասակին, հնարքով մը լոյս տեսնել յանդգնի, խաղին աստարկզին մէջ ինքզինքը միայն կը գտնէ։ Ո՛ր են անընդհատ հարուածները տուող ձեռքերն, գործ է գտանել։

Ս. յոյսի խաղ մը մէջ Պանտրմացի լուսաւորչակրօն Հայոց անմեղ մանկտին քանի՛ քանի տարիներ տգիտութեան խաւարին մէջ խարխափեց. ի՜նչ ծանր հարուածներ ընդունեց, մինչև որ բարեբար ձեռք մը իրենց աչքը բանալով ցոյց տուաւ իրենց Թշնամիները, որ չեմ գիտեր իրենց անձնական ո՛ր շահուն համար այս խաղը կը խաղային մինչև ցարդ։

Խօսքիս կենդանի վկայ, նախ, Սնդղիանուպօլսոյ Գ. առաջնորդ Ս. Աբիատակէս Ս. Աբքեպիսկոպոսն, որ երկար ժամանակ մտաց մշակութեան ամենակարևոր ըլլալը՝ի ղեր քարոզելէ յետոյ, 3—4 կամ 6—7 տարագրութեամբ այն արտօնութիւնը կորմնցուց Պանտրմայի մէջ, և Սնդրիանուպօլսոյ այժմեան բարեկարգ ընթացքը՝նորընծայ սրբազնութեան ուսումնասիրութեան ոգւոյն յայտնի ապացոյց մ՚է։

Ե. 1859ին ունեցաւ Պանտրմացւոց ոգւոյն վրայ առ Աղջայինն վարչութիւնն գրաւոր տեղեկութիւն տուող Հայաստանի լուսաւորութեան անձնուէր հայրիկը, որուն գրութեան մէկ մասը՝ եթէ Տարի ըլլայ, պատրաստ եմք հրատարակել։ Գ. Միսպետութեան և բարեգործական ընկերութեան պետերիմ Թշնամի Ս. դուանեանն Ս. Ժանտարմատիս Գրիգոր վարդապետան։

Ազգիս լուսաւորութեան Թշնամիներուն խորամանկութիւնը կարգէ դուրս ըլլալուն ժամանակի կարօտ էր անոնց գաղտնի հնարքները պատրուակը խայտառակել, գոհութիւն Աստուծոյ, այժմեան Գ. Ազաջնորդին աչալուրջ գիտողութիւնն ու բնական ճարտարութիւնն այս տարի յուլիս 14ին յայղեց անոնց խորամանկութեան, ճանչցուց անմեղ ժողովրդոյ Ազգիս յառաջադիմութեան թշնամիները, Սահմանադրութեան ատելիները, միապետութեան սիրողները, տգիտութեան պաշտպանները, անձնական շահու անյագ մոլիները, և որ ևեծն է, բուն իրենց զաւակաց Թշուառութեան անխիղճները.

Ազգասէր Ազաջնորդին ուսումնասիրութիւնը՝ արդարև գովելու արժանի է, որ առանց ճիգ թափելով յայղեցաւ ուր ուզեմն իւր նպատակին հասնիլ սա կերպով:

Մարտ 7ին հիգշաթի օր ուսումնասէր և ուսումնատեացներէ խառն ժողով մը կազմեց և Համառօտ բայց աղուս ատենաբանութիւն մը ըրաւ ուսումնասիրութեան ոգին այն մեկ քանիներուն սրտին մէջ ալ արձագծելու. և առաջարկեց որ ընկերութիւնիս հաստատեն հայկաբանութեան դասատուի մը ծախքը հոգալու: Գ. Ազաջնորդին առաջարկութիւնը երկու կողմէ ընդունուած, շատերն իրենց կարողութենէն վեր գոհեր ըրին, հարկ չէ ըսել. որ ոմանց ձեռնտուութիւնն ալ ակամայ և կամաւ ահի եր. Ս. Ազաջնորդը իւր նպատակը իւր պարկուած տեսնելով, անձամբ ի Պոլիս փութաց, և անմիջապէս երեք օրէն ի Պանտրմայ վերադարձաւ հայկաբանութեան դասատուով մը: «Ճամբուն ծախքը պէտք չէ հարցունել»:

Շարունակելի:

Նախընթաց թիւով Ն. Մէղրուրեանի հաւատարակուած ծանուցագրին ծնողաց ստորագրութեանց մնացած մասը ահա այս անգամ հրատարակել կը պարտաւորինք՝ իւր անուններին նշանակելով:

Գրիգոր Թոդաթլեան.
Ազատի Խաչերեան:
Գրիգոր Ս. Եալըղճեան.
Մկրտիչ Մ. Ազա Խանեան.
Աստուածատուր Յ. Մ. Աստուածատուրեան.
Մկրտիչ Նայիկեան.
Մ. Սարգիս սափրիչ.
Յովհաննէս Մկրտիչեան Մալիքմալուրացի.
Մ. Վերտիգա Մասէհեան.
Սանդուխտ Պետրոսեան.
Ստեփան Գրիգորեան Ֆիլճանճի.
Թագուր Սաքըզեան.
Աւետիք Քազէզեան:
Յովհաննէս Գ. Եազըճեան:
Համբարձում Յովհաննէսեան:
Խոճասար Յովսէփեան Նաւավար.
Մ. Զօրիկ "
Կարպիկ "
Զաքը Աբթին "
Մ. Սարգիս Տիգրանակերտցի:

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պ. Արմենակ Հայկունի Քնաւէր երեսոյթին:

ԳԱՐՆԱՆ ԾԱՂԻԿՆԵՐ

ԿԱՄ ՎԻՃԱԿ ԱՐԴԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՑ ԵՒ ՕՐԻՈՐԴԱՑ

Այս անունով աշնան մօտերը երեան ելած 56 երեսէ բաղկացեալ տետրակ մի է, որ ոմանց իրօք իբրև Գարնան ծաղիկներ ընդունելի պիտի լինին և ոմանց ալ անշուշտ իբրեւ ձմեռուան չոր փուշերը այրելի և զզուելի պիտի երեւնան: Բայց մենք սա տետրակին մինչև ինչ աստիճան օգուտ ունենալը լաւ գիտենք, և օր մը՝ անոր վրայ, պիտի խօսինք որ բնութեան մէջ ապրող և անզգայաբար բնութեան բարիքներով երջանիկ եղող անձինք՝ ինչո՞ւ համար բնութեան օրէնքներէն կը խորշին, ևն:

Այսի ամեն Հայ գրաւաճառաց քով կը գտնուի, գին 6 ղուրուշ:

ՁԵՐՄԱԿ ԿԱՄ Ս. Պ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

ԵՒ ԻՒՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Այս 24 երեսէ բաղկացեալ տետրակ մի է, որ կը ծախուի ամեն Հայ գրավաճառաց քով: Գին 2 ղուրուշ:

Ա ՀԱՄԱԶԳԱՑԻՆ ՏՊԱՐԱՆ

Ս. ՊՕԼԻՍ ԻՄԱՄ—ԱԼԻ ԽԱՆ